

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

УДК 821.111/161.2:7.038.109

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.2\(43\).186257](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.2(43).186257)

БРИТАНСЬКИЙ РОМАН ПІСЛЯ 2000 р.: АНТРОПОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ ПОСТПОСТМОДЕРНОГО СВІТОГЛЯДУ

Дроздовський Д.

кандидат філологічних наук, науковий співробітник,
Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України
ORCID 0000-0002-2838-6086

У статті виявлено антропологічну специфіку сучасного британського роману, одним із ключових проблемно-тематичних комплексів якого є антропологічна сутність нового світогляду й світосприйняття. Теоретичний базис дослідження поєднує роботи з філософії й історії літератури, представлені зокрема і в новітніх компендіумах сучасного британського роману. Наукова новизна дослідження полягає у виявленні світоглядно-філософських параметрів мислення персонажів, яким притаманна тенденція до об'єктивованого, правдивого з точки зору історичності та соціальності зображення навколишньої дійсності, що візуалізує спектр політичних, соціальних та економічних проблем. Уперше розглянуто новітні британські дослідження 2017-2018 рр., що акцентують на філософсько-антропологічній специфіці сучасного британського роману. Окреслено стратегії функціонування Іншого як антропологічної категорії нинішньої літератури, зокрема наголошено на образах персонажів із хворобами аутизму й літературною репрезентацією мислення персонажів із синдромом Аспергера. Доведено, що антропологічні проблеми стають ключовими в дискурсі постпостмодернізму й детермінують специфіку розвитку британського роману після 2000 р. Досліджено поняття «антропосфери», що визначає специфіку проблемно-тематичних комплексів сучасного британського роману й експліковане на тематичному рівні в романах, які репрезентують новітній літературний процес після 2000 р. Окреслено підстави для характеристики мислення персонажів із аутизмом як репрезентантів нового екзистенціалізму й гуманізму, що виявляє себе у низці світоглядно-філософських параметрів.

Ключові слова: постпостмодернізм; антропосфера; сучасний британський роман; історичність; аутизм, Інший.

БРИТАНСКИЙ РОМАН ПОСЛЕ 2000 г.: АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ ПОСТПОСТМОДЕРНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ

Дроздовский Д.

кандидат филологических наук, научный сотрудник,
Институт литературы имени Т.Г. Шевченко НАН Украины

В статье исследуется антропологическая специфика современного британского романа, одним из ключевых проблемно-тематических комплексов которого является антропологическая сущность нового мировоззрения и мировосприятия. Теоретический базис исследования сочетает работы по философии и истории литературы, представленные, в том числе, и в новейших компендиумах современного британского романа. Научная новизна исследования заключается в выявлении мировоззренческо-философских параметров мышления персонажей, которым присущи тенденции к объективному, правдивому с точки зрения историчности и социальности изображению окружающей действительности, визуализируя спектр политических, социальных и экономических проблем. Впервые рассмотрены новейшие британские исследования 2017-2018 гг., акцентирующие на философско-антропологической специфике современного британского романа. Определены стратегии функционирования Другого как антропологической категории новейшей литературы, в частности анализируются образы персонажей с ау-

тизмом и литературной репрезентацией мышления персонажей с синдромом Аспергера. Выводы. Доказано, что антропологические проблемы становятся ключевыми в дискурсе постпостмодернизма и детерминируют специфику развития британского романа после 2000 г. Исследуется понятие «антропосфера», определяющее специфику проблемно-тематических комплексов современного литературного процесса и эксплицированное на тематическом уровне в романах после 2000 г. Определены основания для характеристики персонажей с аутизмом как репрезентантов нового экзистенциализма и гуманизма, проявляющегося в ряде мировоззренческо-философских параметров.

Ключевые слова: *постпостмодернизм; антропосфера; современный британский роман; историчность; аутизм, Другой.*

BRITISH NOVEL SINCE 2000: ANTHROPOLOGICAL PARAMETERS OF THE POST-POSTMODERN WORLDVIEW **Drozdovskiy D.**

candidate of philological sciences, academic fellow,
Taras Shevchenko Institute of Literature of the National Academy
of Sciences of Ukraine

Purpose of the paper is to identify the anthropological specifics of the contemporary British novel, one of the key thematic complexes of which is the anthropological specificity of the new worldview. Theoretical basis of the study combines works on philosophy and history of literature presented in particular in the latest compendia of the contemporary British novel. Originality of the research is to reveal the philosophical parameters of thinking of the characters, which is determined by a tendency to the objectified, truthful from the point of view of historical and social image of the reality, visualizing a range of political, social and economic problems. For the first time, the latest British compendia of 2017-2018s, which emphasize the philosophical and anthropological peculiarities of the contemporary British novel, have been considered. The strategies of the functioning of the Other as an anthropological category of the present literature have been outlined, in particular, it is emphasized on the images of characters with autism and literary representation of the thinking of characters with Asperger's syndrome. Conclusions. It has been proved that anthropological problems become key ones in post-postmodern discourse and determine the specifics of the development of the British novel after 2000s. The concept of anthroposphere, which determines the specificity of the problematic complexes of the contemporary British novel, is explored at the thematic level in novels that represent the latest literary process since 2000. The reasons for characterizing the thinking of characters with autism as the representatives of the new existentialism and humanism, which manifests itself in a number of worldviews, has been outlined and explained.

Key words: *post-postmodernism; anthropocene; contemporary British novel; historicity; Autism, the Other.*

Вступ

Теперішня культура розширює уявлення про *Іншого* як частину антропосвіту. У сучасному літературознавстві (зокрема компаративістиці) й гуманістичних студіях *Інший* традиційно представлений в антропологічних образах жінки, дитини, гея/лесбі тощо. У ХХІ ст. категорія «Іншого» розширюється ще одним компонентом. Медіадискурс, літературний процес, кінематограф тощо оприявнюють образ хворого як *Іншого*. Одним із підтипів цієї категорії є образ *аутиста* — людини, наділеної інакшим способом світовідчуття, світорозуміння, інакшими формами аналізу подій, ситуацій та інших людей.

Із точки зору клінічної медицини персонажі-аутисти є «хворими»: у корі головного мозку вони не мають дзеркальних нейронів, відповідно, не здатні на вияви емпатії, на проектування досвіду іншого через власний тощо. Во-

дночас такі персонажі позбавлені потреби обманювати, Кристофер у «Дивному випадку...» не розуміє художньої літератури, бо відмовляється приймати «правду метафор». Художній світ, побудований на принципах перенесення, уподібнення, незрозумілий персонажеві. Образ «аутиста» як компонент «anthropocene» сучасної літератури й літературного процесу зокрема ще не усталений і не вписаний у загальний процес. У нових компендіумах сучасного британського роману (*The contemporary British novel since 2000* 2017; «*The Routledge companion to twenty-first century literary fiction*» 2018-2019), де окреслено ключові теоретичні проблеми, пов'язані з проблематикою й поетикою сучасних творів, не представлено категорії «Іншого» як «хворого». До цієї категорії доцільно було б долучити загалом персонажів із т.зв. «паліативної літератури», у якій ідеться про зображення життя персонажів, котрі мають невиліковні хвороби. Час, прожитий від моменту, коли лікар оголошує діагноз, має нову екзистенційну цінність для персонажів. Крім того, варто звернути увагу на такі твори нон-фікшн, як книжка «Історії про життя, смерть і нейрохірургію» фахового нейрохірурга Генрі Марша. Книжка складається з есеїв про різні онкологічні й невралгічні явища й побудована на описі реального досвіду. Водночас новими героями такого наративу стають нейробластоми й гемангіоми, а сам наратив нагадує художній роман, побудований як «ідеальний художній твір» для Кристофера: без метафор. Залучення реального контенту до тканини художнього твору оприявнює проблему осмислення літературних репрезентацій «аутистів» як антропологічної категорії.

Проаналізувавши новітні компендіуми, у яких систематизовано теоретичні підходи зарубіжних науковців до осмислення парадигми британського роману після 2000-го р., й дослідивши специфіку репрезентації проблемно-тематичних комплексів у британських романах після 2000-го р., у статті обґрунтовано антропосферу сучасного британського літературного процесу як одну з важливих світоглядних характеристик романної парадигми Великої Британії постпостмодерністського періоду.

Результати та обговорення

На початку 2019 р. видано компендіум (зокрема в січні 2019 р. побачила світ електронна версія видання, яке в паперовому варіанті надруковано у грудні 2018 р.), що репрезентує ключові прозові твори сучасного літературного процесу Великої Британії. Видання «*The Routledge companion to twenty-first century literary fiction*» підготували знані дослідники англійської літератури Деніел О'Гормен (Daniel O'Gorman) і Роберт Іґлстоун (Robert Eaglestone). Компендіум систематизує ключові, на думку редакторів, твори, що експлікують найважливіші проблеми новітньої літератури.

У 2017 р. було представлено ще один компендіум британського роману новітнього часу: «*The contemporary British novel since 2000*» (редактор Джеймс Аїчeson (James Acheson), Единбург). Зазначені видання репрезентують романи, написані у Великій Британії після 2000-го року. У такому разі з історичної точки зору йдеться про період, який називаю постпостмодернізмом і перша важлива «реперна точка» якого припадає на 11 вересня 2011 р. У жодному з двох компендіумів не використано поняття «постпостмодернізм».

Можна припустити, що для об'єднання усіх сучасних романів під назвою «постпостмодернізм» потрібно спершу розробити теоретико-методологічну базу, яка давала б можливість зарахувати наведені твори З. Сміт, І. Мак'юена, Д. Мітчелла, Г. Ментел та ін. до нового культурно-історичного періоду. Англійські дослідники сучасного літературного процесу не наважуються на цей крок, розуміючи небезпечність використання терміна, який не пройшов «перевірки часом». Натомість послуговуються чотирма ключовими поняттями, які, на думку редакторів, дають можливість об'єднати різні тексти в одному виданні, яке є репрезентативним щодо виявлення основних тенденцій сучасного роману Великої Британії. Ці поняття такі: *metafiction*, *globalism*, *postcolonialism* і *anthropocene* (метафікційна проза, глобалізм, постколоніалізм і антропоцен).

У виданні «*The contemporary British novel since 2000*» цей ряд доповнено ще кількома важливими поняттями, зокрема такими, як «література після реалізму», «безчасові реальності» (концепт «*Timeless Realities*» актуалізує Алан Раеч у розвідці про Алана Ворнера). Упорядники обох видань активно послуговуються терміном *постмодернізм*, проте в аспекті окреслення подальшої перспективи вдаються до позначення того, що йде за постмодернізмом, словом «*Beyond*». 5 розділів, що формують «*The contemporary British novel since 2000*», мають такі назви: «*Four Voices for the New Millennium*» («Чотири голоси для Нового Міленіуму»), «*Realism and Beyond*» («Реалізм і те, що йде за ним»), «*Postmodernism, Globalisation and Beyond*» («Постмодернізм, глобалізація й те, що далі»), «*Realism, Postmodernism and Beyond: Historical Fiction*» («Реалізм, постмодернізм і те, що далі: історична художня література») і «*Postcolonialism and Beyond*» («Постколоніалізм і те, що йде за ним»). Зазначені назви розділів фокусують дослідницьку увагу упорядників і пропонують спектр проблем, які актуальні для сучасного літературного процесу Великої Британії.

Використання поняття «постпостмодернізм» було б доцільним з огляду на наявність спільної світоглядно-філософської платформи, яка дала б можливість *зцементувати* упорядковані твори й дослідницькі розвідки. Концепція глобалізму, постколоніалізму чи історизму не вичерпує усього комплексу проблем, оприявнених у сучасних романах. Поза увагою британських дослідників залишається тема нового мислення, спричинена увагою авторів до зображення персонажів із відхиленням у мисленні (аутизм тощо). Більшість із авторів, чиї твори представлені в компендіумах, почали працювати саме в період постмодернізму. Вони ніби «виростають» із цієї філософсько-світоглядної й наративної парадигми, проте йдуть далі в розробці тем і технік письма. Карла Гепберн (Carla Hepburn) у розвідці «*The Contemporary British Novel Since 2000*», що є рецензією на однойменне видання, визначає три ключові інновації, представлені в цій фундаментальній праці: перша інновація стосується царини естетики – нові автори репрезентують новий реалізм, який виходить за рамки реалізму традиційного; по-друге, інноваційність стосується соціокультурного виміру – якщо в літературному процесі 1990-х рр. визначальними були поняття «феміністка», «постколоніаліст» (Hepburn 2017), то сьогодні представ-

лено ґендерну рівність. Сучасний британський роман експлуатує теми, у яких окреслено комплекс проблем, що стосуються нового мислення: тепер «Іншим» є не лише «Жінка» чи «Виходець із Третього світу», а наприклад, персонажі з генетичним чи невралгічним відхиленням, аутисти тощо. *Інакшість* хоча й має біологічну детермінацію, проте оприявнює проблему взаємодії *Іншого* зі світом в іншому ґносеологічному ключі. По-третє, К. Гепберн наголошує на важливості темпоральності як категорії, що визначає комплекс проблем у сучасному британському романі. Йдеться про стратегії репрезентації минулого у його зв'язки з теперішнім: тобто про те, як минуле впливає на сьогоднішній спосіб бачення та інтерпретації світу. Саме ці три теми визначають актуальність видання «The Contemporary British Novel Since 2000», яке підготував новозеландський дослідник англійської літератури Джеймс Ейчесон.

У виданні «The Routledge Companion to Twenty-First Century Literary Fiction» репрезентовано літературний ландшафт Великої Британії після 2000-х рр. У центрі уваги упорядників Деніела О'Гормена й Роберта Іґлстоуна такі автори, як Девід Мітчелл (David Mitchell), Гарі Кунзру (Hari Kunzru), Дженніфер Іґен (Jennifer Egan), Елі Сміт (Ali Smith), Гіларі Ментел (Hilary Mantel), Колсон Вайтгед (Colson Whitehead) та ін. На відміну від компендіуму, виданого в Единбурзі, у цьому виданні представлено три ключові комплекси, що репрезентують тематичні й світоглядні зміни в сучасному британському літературному процесі. Кожний із трьох комплексів має свої реперні точки й змістові лінії: 1) ідентичність, зокрема й раса, сексуальність, релігія; 2) вплив технологій, тероризму, активістських рухів і глобальної економіки на сучасний світ і сучасну літературу; 3) форма й формат прози ХХІ століття, зокрема цей комплекс передбачає увагу до нових жанрів, трансформацію пасторального роману, комедійних елементів та ін., а також акцентування на графічних романах, на видозміні традиційних технік письма в контексті останніх років (див. вступне слово до видання).

Термін «постпостмодернізм» жодного разу не згаданий у компендіумі «The Routledge Companion to Twenty-First Century Literary Fiction». Безперечно, доволі складно й методологічно ризиковано об'єднувати в один літературний напрям твори на основі представлення в них таких проблемно-тематичних комплексів, як тероризм і глобальна економіка, ідентичність і сексуальність тощо. Зазначені проблеми стосуються ідентичнісного рівня, представленого зокрема й через соціокультурні та політичні вирази ідентичностей персонажів. Комплекс «Ідентичність» чи комплекс «Технології» можуть не мати спільних точок дотику, натомість об'єднаною платформою для них може поставати світогляд персонажів, філософський вимір у сприйнятті реальності та взаємодії з нею. Технології можуть бути експліковані на економічному, політичному, науковому рівнях, або ж стосуватися біохімічних процесів, що детермінують тілесний вимір персонажів, і в такому разі є підстави говорити про зв'язок між цими двома проблемно-тематичними комплексами. Ідентичність може бути реалізована на соціокультурному, історичному, політичному рівнях тощо.

Отже, поняття «постпостмодернізм» без урахування світоглядно-

філософських параметрів персонажів новітніх романів не видається таким, що містить потенцію для об'єднання різних творів, які репрезентують сучасний літературний процес Великої Британії. Згадані компендіуми спонукають до потреби зіставлення поняття «постпостмодернізм» із літературним процесом Великої Британії після 2000-х рр., який часто позначений поняттям «Beyond». Це поняття, актуалізоване в назвах розділів, засвідчує відкритість літературного процесу до подальших трансформацій відповідно до визначених реперних точок, проте не позначає тих об'єднувачих парадигм, які уможливають репрезентацію літературного процесу в парадигмі постпостмодернізму.

Одним із важливих параметрів постпостмодерністського мислення є *історизм*, який у дискурсі постпостмодернізму контамінований із науково-технологічним дискурсом і детермінований відкриттями в царині астрофізики й біохімії. У романі «Субота» І. Мак'юена протагоніст Генрі Пероун ставить питання про глобальний тероризм як виклик XXI ст. Проте персонаж сприймає тероризм не лише в політичних категоріях як феномен планетарної загрози, а й як нейрохірург прагне аналізувати природу терористичних дій із позиції біології та біохімії. Отже, суспільне явище, яке стало викликом нової доби, в романі І. Мак'юена знаходить нове потрактування. Природу злочинного розуму нападника Генрі так само трактує в площині медицини. Подібний вектор репрезентації конфлікту між персонажами має нову форму в сучасному британському романі.

У «Хмарному атласі» Д. Мітчелла йдеться про експлікацію історизму, який так само підпорядкований і категорії «Timeless Realities». Час у романі існує в категоріях як онтології, так і антропосу, що дає підстави говорити про репрезентацію часу у творі в інтерпретаційній моделі як «хроносу», так і «кайросу». Соціально-політичні проблеми, пов'язані з дискурсом влади, насильства, несвободи, в романі Д. Мітчелла знаходять своє гіпотетичне обґрунтування через аналіз природи людських стосунків, які підпорядковані «волі до влади» (Ф. Ніцше). Воля до влади в романі зображена як універсальна властивість цивілізації людей. Водночас роману притаманне експериментаторство з наративною організацією, на чому наголошують Деніел О'Гормен і Роберт Іґлстоун. Шість наративних історій репрезентують час як *хронос* у вигляді часу як *кайросу*. Усередині кожного наративу наявні інтерполяції у вигляді фрагментів листів, щоденників, що створюють уявлення про представленість у романі реального контенту.

У центрі постпостмодерністських творів окреслюється межева ситуація, у якій вихід можна знайти, якщо використати інтуїтивізм і логіку, знання й віру, наукові технології та відчуття (інтуїцію, інсайт). У романах, що репрезентують цей напрям, окреслюються медичні проблеми, описуються психічні експерименти, людський індивід розглядається в психологічно-медикалізованому аспекті тощо.

Персонажі з синдромом Асперґера або саванта стають новими героями сучасної культури й зокрема британського роману після 2000-го р. Кристофер, протагоніст роману «Дивний випадок із собакою вночі» Марка Геддона, виявляє особливі успіхи у вивченні математики. Для нього мате-

матика є тією ідеальною мовою, що уможлиблює пізнання смислів, яких бракує у звичному комунікативно-антропологічному світі навколо персонажа. Образ *аутиста* як *Іншого* розширює антропологічні параметри сучасного літературознавства. З одного боку, такий персонаж має порушення в комунікації: якщо не дотримуватися певних правил, то в Кристофера можна викликати напад люті, агресії, панічної атаки, крику. З другого боку, аутисти, як показано в сучасних текстах культури, мають особливу стресостійкість у складних ситуаціях (коли комусь стає зле й потрібно приймати термінові рішення щодо порятунку життя). Вони допитливі й не розуміють хитросплетень, створених у суспільстві через бажання людей лести керівництву, плести інтриги, щоб просуватися кар'єрною драбиною тощо. Аутисти прагнуть пізнавати життя, вивчаючи його. Кристофер читає математичні посібники й накладає на себе концепцію простих чисел, що у творі Марка Геддона репрезентована як ідентичнісна категорія.

І все-таки образ «аутиста» в літературі й кінематографі розширює як уявлення про типологію «Іншого», тобто про компаративістичний аспект, а також оприявнює потребу в розмові про нову антропологію текстів, у яких зображено «Іншого» як «хворого». Аутисти живуть у власному світі, важливими чинником якого є саморозвиток. Вони не мають прагматичної мети в цьому, для них саморозвиток радше стосується категорії «ідеального», ніж «прагматичного», пов'язаного з кар'єрою. Шон у фільмі «The Good Doctor» не приймає інтриг у медичному колективі, проте йому важливо довести керівникові відділення, що має усі підстави бути ординатором хірургічного відділення, а не працювати у відділі аналізів. Керівництво прагне переконати раду шпиталю й самого Шона в тому, що він має комунікативні дисфункції, які позначаються на спілкуванні з іншими, на умінні толерантно інформувати родичів про важкість хвороби пацієнта тощо. Справді, Х не вміє підлещуватися, не знається на фігурах мови, які допомагають висловити повідомлення в емпатичний спосіб. Проте він володіє здатністю до інтенсивного самонавчання. Це ж стосується, наприклад, і Кристофера в «Дивному випадку...», який здобуває «А+» на іспиті математики, що свідчить про готовність персонажа йти до поставленої мети. Кристофер і Шон інші, проте їхня форма пізнання світу, взаємодії з дійсністю має свої переваги. Вони не вдаються до обману, не послуговуються «порожніми» фразами, не підтасовують фактів і не маніпулюють даними залежно від соціокомунікативного контексту. Навпаки, Кристофер і Шон нагадують ідеалістичних героїв, наділених здатністю трансцензувати дійсність і підніматися над її абсурдом. Їм чудово вдається здобувати знання, пов'язані з математичним моделюванням дійсності або ж із медициною, проте світогляд героїв навряд чи доцільно схарактеризуватися як емпіричноорієнтований. З одного боку, вони живуть у вимірі фактів, тобто дійсності, яка не є симулякровою чи сфальшованою. З другого боку, глибоке знання предмета свого дослідження дає персонажам можливість побачити дійсність як багатовимірний феномен, у якому гіпотетично можна припустити існування Бога або ж інших понять, які мають трансцендентну природу. На думку В. Франкла, «очевидно, що віра у надсмысл — як у метафізичній концепції, так і в релігійному смислі Провидіння — має вели-

чезне психотерапевтичне й психологічне значення. Подібно до справжньої віри, заснованої на внутрішній силі, така віра робить людину значно більш життєздатною. Для такої віри, зрештою, немає нічого беззмістовного. <...>. Відповідно до цього закону, жодна драма або трагедія внутрішнього життя людини не відбувалася намарно, навіть якщо вона розігрувалася потайки» (Frankl 1990: 163).

Персонажі-аутисти наділені здатністю комплексного бачення дійсності й людей, вони тонко підмічають нюанси й вдаються до глибоких узагальнень про світ. Проблемою для них є саме «антропологічний компонент», тобто втручання некерованої людської волі, яка й унеможлиблює механізацію дійсності, тобто її максимально точне прогнозування на основі фактів і здобутого досвіду. Х дивує поведінка хворих, які вдаються до різних маніпуляцій і неправди, щоб вигородити когось чи себе, створивши фіктивну історію хвороби. Проте правило, озвучене в іншому медичному серіалі «Доктор Гауз», «усі брешуть» (крім симптомів), стає своєрідним мотто сучасних текстів про Іншого як «хворого». Образ аутиста в літературі й культурі загалом оприявнює проблему життя в ситуації постправди, що стала невіддільною частиною нашого часу. Свідомість, стратегії мислення таких персонажів мають захист від ситуації *post veritas*.

Аутист — це *Інший*, який має свої цінності (говорити лише правду, не маніпулювати, важливість здобувати й продукувати нові знання тощо), а отже, цим персонажам притаманний комплекс аксіологічних питань. Аксіологія таких Інших репрезентує складну природу їх мислення й моделей поведінкових реакцій у різних соціокомунікативних ситуаціях. Спільним для персонажів-аутистів є ідеалізація дійсності, неготовність розуміти її як переплетіння правди й неправди, білого й чорного. Персонажі романів і кінотекстів живуть відповідно до чітких власних уявлень, усвідомлюючи причому свою інакшість, проте не дивуючись із цього й не роблячи проблем. Вони прагнуть довести іншим і собі, що такі ж, як і «здорові», що вони можуть комунікувати зі світом і бути корисні в суспільстві. Нехай ця комунікація й постає біологічно детермінованою й генетично зумовленою, проте досвід співіснування з іншими персонажами, як батько й мати Кристофера, місіс Ширз та ін. у «Дивному випадку...» доводить, що комунікація й зі «здоровими» персонажами має чимало імпліцитних конвенційних особливостей й часом аж ніяк не є простішою, ніж комунікація з аутистами. Припускаю, що репрезентація персонажів-аутистів у літературі й кінотекстах має ідеалізований характер, на чому наголошують сучасні дослідники. Проте автори текстів прагнуть показати спосіб мислення, переживань аутистів таким, що має свою «філософію», що хоча й видається «чорною скринею», такою не є, просто наразі ще немає належних досліджень, щоб прояснити специфіку функціонування свідомості таких персонажів. У жодному разі суспільство не має права відкидати їх, не зважати на їх досвід і спосіб інтерпретації дійсності, який може бути значною мірою потрібним для здобуття спільного блага.

В. Франкл зауважував, що «уявлення про панівну роль принципу задоволення в усьому душевному житті формують, як відомо, один із

найголовніших догматів психоаналізу; принцип реальності фактично не протистоїть принципу задоволення, а є лише його розширенням і слугує його меті.

Так ось, із нашої точки зору, принцип задоволення є штучною психологічною конструкцією. Задоволення — це не мета наших устремлінь, а наслідок їх задоволення. Свого часу це зауважував іще Кант. Так само й Шелер, обговорюючи гедоністичну етику (евдемонізм), зазначив, що задоволення не вимальовується перед нами як мета моральної дії; радше, навпаки — моральна дія передбачає задоволення. Теорія, базована на принципі задоволення, не звертає уваги на важливу якість усієї психічної діяльності — інтенційність» (Frankl 1990: 165). Зрештою, психолог підсумовує, що якщо «весь смисл життя звести до задоволення, то в результаті ми дійдемо висновку, що життя видаватиметься нам позбавленим смислу» (Frankl 1990: 167). Пошук смислу у житті (на рівні епістемології окремого життя й на рівні пізнання універсальних смислів) належить до пріоритетних тем сучасного британського роману, у якому протагоністом є персонаж із невралгічними розладами на кшталт аутизму.

Гуманізм Кристофера полягає в комунікативному униканні *Інших*, щоб не примножувати неправди й не потрапляти в непрості ситуації, у яких Інші часто виявляють агресію й нетолерантність. Натомість стратегія невтручання Кристофера робить його носієм нового емфатичного світогляду: він просто вивчає себе, інших навколо себе й саму реальність, щоб дійти суті речей і запропонувати нове знання. Те, чим ділиться Кристофер зі світом, може є важливим для батьків і вчителів. Хто знає: можливо, через 20-30 років він зміг би запропонувати нову концепцію, створити нову математичну модель або ж довести якусь досі не доведену закономірність у математиці.

У постпостмодерністських романах репрезентовано уявлення про початкове існування *Істини*, яка з плином часу віддалилася від людини, вийшовши за рамки людського досвіду й пізнання. Відповідно, постпостмодерністські оповіді прагнуть реактуалізувати мотив «вищого смислу», що детермінує людське життя. Персонажі роману, які знають про історію людської цивілізації на різних етапах її розвитку, прагнуть розпочати відлік з нуля, відповідно, все, що було в минулому, має бути збережено в архівах і перетворитися на елемент музейної колекції цивілізації. Новий тип світосприйняття полягає у тому, що потрібно сприймати світ в об'єктивованій спосіб, уникаючи форм протистояння й не намагаючись змінити світ через побудову кращих економічних або політичних систем. Персонажі шостої історії в романі Д. Мітчелла говорять про важливість дотримання законів природи і Всесвіту як прообразу людських стосунків. У природі немає такого явища, як воля (й, відповідно, воля до влади, «жадання влади»). Кожний елемент природи прагне самовиявитися у реальності, проте стосунки, спрямовані на конкуренцію з іншим, є мінімальними. Подібна модель проектується і на світ людей, у якому можуть співіснувати різні люди з різним досвідом і позиціями. Проте важливо уникнути форм уніфікації людського досвіду й наближення однієї спільноти до іншої через освітні практики, які, по суті, можуть поставати формою колоніалізму, тобто

соціального пригнічення, нав'язування моделі бачення світу, який априорі є чужим для певної спільноти, що має свої традиції й закорінена в інакшій філософії життя.

Крім того, у постпостмодерністському романі в особливий спосіб оприявлено традиції екзистенціалістського світогляду, який знаходить своє трансформоване продовження у світогляді постпостмодерністських персонажів.

Протагоністам сучасних романів притаманний світогляд, який доцільно схарактеризувати як екзистенціалістський, позаяк він впливає з усвідомлення власної конечності та неможливості звільнитися від тих чинників, що постають обмежувачами як людського вибору та волі (смерть), так і обмежувачами розвитку Всесвіту (швидкість світла, яка наразі є консонантною, що не може бути подолана).

В англійському постпостмодерністському романі оприявлено мотив *раціоналізації* людських відносин. Сприйняття людини як біохімічного суб'єкта реальності дає можливість персонажам романів усвідомлювати взаємодію з іншими через призму неврологічних відхилень, психофізіологічних розладів, біохімічних дисбалансів. Усе це уможливорює мінімізацію власних зусиль на порозуміння: потрібно просто дочекатися зміни в біохімічній картині іншої людини, і ця зміна позначиться на комунікації між людьми. Міжособистісна комунікація в романі «Субота» підпорядкована професійному знанню протагоніста про людську природу, про мутації в геномі, які детермінують ті чи ті психофізіологічні реакції. Протагоніст роману «Дивний випадок із собакою вночі» прагне сприймати світ через чіткі закономірності, збої у яких вказують на певні гормональні дисбаланси в людському тілі, яке в постпостмодернізмі сприймається передусім як біохімічний феномен. Водночас таке уявлення про людську природу накладає відбиток і на специфіку зображення свідомості, яка є визначальним чинником індивідуальності. З точки зору медицини особистість людини може бути доволі легко змінена в результаті втручання в людський мозок, що може бути викликано або операцією, або спеціальними інвазіями, як у романі «Хмарний атлас», де експерименти на мозку стають звичною частиною дистопійного майбутнього. Саме людський мозок в англійському постпостмодерністському романі мислиться як визначальний інструмент, що формує людську свідомість (тобто *особистість*), реакції поведінки, форми сприйняття світу тощо. У такому разі проблема соціально-психологічних взаємодій, конфліктів, вияви людської волі в постпостмодернізмі набувають медикалізованого представлення; ці теми, експліковані в романах, опосередковані сучасними дослідженнями в царині біології та медицини.

Особистість більше не сприймається як щось унікальне, як «продукт Божий», а ідентичність репрезентується як особливий психологічний компонент людини, що має чіткі психофізіологічні детермінації. Герої, які наділені таким медикалізованим постпостмодерністським мисленням, потрапляючи в конфліктні ситуації, не прагнуть розв'язати конфлікти шляхом власних зусиль, послуговуючись волею; навпаки, вони розкладають ситуацію на чіткі складники, і на основі аналізу формантів конфліктної ситуації прагнуть вийти з неї, не вдаючись до ескалації конфлікту. У такому разі

конфліктність як вияв людської волі в постпостмодерністському наративі постає репрезентацією особливостей біохімії людського тіла й має чітке пояснення. Носій аутичного мислення в романі М. Геддона наділений саме таким баченням світу; юнак має гіпертрофовану спостережливість і є надзвичайно уважним до виявів інших: «Містер Джевонс сказав, що я дуже розумний хлопчик. Я зауважив, що розум тут ні до чого. Просто я помічаю багато речей, а це зовсім не означає бути розумним. Це називається «бути спостережливим». Бути розумним – це коли ти бачиш, як усе було, а потім використовуєш очевидні факти, аби здогадатися про щось нове. Наприклад, про те, що Всесвіт розширюється або хто скоїв убивство» (Haddon 2004: 29). Кристофер зізнається: «...коли я насправді чимось захоплююсь, наприклад математикою або книжками про місії «Аполлон» чи великих білих акул, то я не помічаю нічого навколо себе, і Батько може кликати мене до вечері, а я його не чую. Саме тому я так добре граю в шахи, оскільки я абстрабую свій розум за потребою і зосереджуюсь на гральній дошці, а згодом інша людина, із якою я граю, припиняє зосереджуватися й починає чухати носа або дивитися у вікно, і тоді вона робить помилку, а я виграю» (Haddon 2004: 76).

У постпостмодерністських романах (написаних після 11 вересня 2001 р.) на кшталт «Дивний випадок із собакою вночі» М. Геддона, «Угамуйте мене» М. Дж. Гайленд основним елементом наративної структури є щоденникові записи, тобто нарація, орієнтована на наслідування реального життя реального людини. Така наративна модель дає можливість розкрити особливості комунікації персонажів на рівні «я-я» (Durkalevych 2015: 291) і «я-ти» (Durkalevych 2015: 292). Перша модель розкриває іманентну сутність мислення, якому властива стійкість (через елімінацію емоційного компонента й прагнення механізувати світ навколо себе), потяг до необмеженого пізнання, допитливість і бажання жити відповідно до принципів правди задля уникнення «хибних сутностей» і їх примноження в суспільному сприйнятті. Друга модель розкриває певну «внутрітекстову модель читача» (Durkalevych 2015: 292), тобто дає можливість реконструювати гіпотетичного реципієнта як «свого-Іншого» (Durkalevych 2015: 292), здатного поділяти світоглядні параметри персонажів.

Джон в «Угамуйте мене» веде «Журнал брехні», щоправда, в романі він має назву «Інхерб ланруж», де зафіксовано всі випадки неправди, на які направляє персонаж. Такі ситуації викликають у нього нудоту, психологічне потрясіння, що має фізіологічний вияв. Водночас у романах із виразним реальним компонентом також значною мірою оприявлено «контекстуальні репрезентації з локалізованими в них комунікативними інтенціями текстового адресанта» (Bekhta-Hamanchuk 2017: 3), тобто речення, у яких наявна спонука, що виникає в проблемній життєвій ситуації; розпука; протест та ін. психоемоційні вияви, за М. Бехтою-Гаманчук, представлені в комунікативних ситуаціях («Навіщо ти це зробила? Мені навіть допомога не потрібна, а це взагалі не його справа!» (Hailend 2008: 58); «Як ти можеш не вірити мені? Чому ти не хочеш послухати?» (Hailend 2008: 186). Така стратегія письма дає можливість виявити емоційний бік персонажів і дода-

ти художнім творам посиленого психологізму. Водночас зауважу, що протести в двох зазначених романах мають особливість, пов'язану з генетичною специфікою персонажів. Для обох крик як протест є результатом генетичною вади і є неусвідомленою, автоматичною реакцією на порушення зовнішнім світом правил, яких потрібно дотримуватися в комунікації з персонажем із, наприклад, синдромом Асперґера. Досліджуючи твори жанру *misery lit*, М. Бехта-Гаманчук наголошує на антропологізації сприйняття оповідачами зовнішньої дійсності. «У художній літературі антропоцентризм – особливий спосіб пізнання та осмислення суб'єктом дійсності. Суб'єкт прагне пізнати та експлікувати світ і пропускає його через призму своїх відчуттів. Тому в художньому тексті відображені кваліфікативні оцінки наратора (художнього антропоморфа), який у процесі лінгвокреативної діяльності реалізує принцип антропоцентризму» (Bekhta-Hamanchuk 2017: 9).

Наведу приклад із роману М.Дж. Гайленд, коли Джон об'єктивно, виважено й спокійно розмірковує про брехню, аналізуючи прочитане й зіставляючи книжку з власними спостереженнями: «Книжка з Вексфордської бібліотеки, «Правда про викриття брехні», поки що є найкращою, і я переписав з неї тридцять п'ять сторінок у «Ланруж інхерб».

З цієї книжки я запам'ятаю стільки, скільки зможу. Я вже можу розказати напам'ять кілька сторінок, таких, як ця, яку я розповідаю вголос по дорозі до школи.

«Багато людей помилково вважають, що якщо хтось обманює, то не дивиться вам в очі й потирає в себе під носом. Ані брак візуального контакту, ані потирання носа не є певною ознакою брехні. Тут вкрай необхідно виявити цілу низку сигналів. Важливо також порівняти поведінку цієї людини з тим, як вона поводить зазвичай.

Коли людина обманює, їй треба зосередитися, щоб її історія була плавною, тому часто вона уповільнює свою мову або більше вагається. Деякі люди намагаються контролювати вираз свого обличчя, але більшість людей не можуть приховати свої почуття, бо деякі лицьові м'язи не перебувають під постійним свідомим контролем, особливо коли людина переживає сильні емоції».

Автор «Правди про викриття брехні» каже також, що ці сильні емоції називаються первинними і що вони виявляються лиш на долю секунди як мікропрояви.

А ще з читання цієї книжки я знаю, що тільки дуже небагато людей» (Hailand 2008: 68). У представленому фрагменті помітно, що світосприйняття протагоніста є виваженим, максимально відстороненим і фактологічно-орієнтованим, що детерміновано впливом книжки «Правда про викриття брехні», фрагменти з якої інтегруються в мовлення (мислення) персонажа (приклад інтеграції *свого й чужого* мовлення в рефлексіях героя).

Дослідження М. Бехти-Гаманчук доводить, що в творах *misery lit* «наратор реалізує прямі та непрямі мовленнєві акти (репрезентативи, директиви, комісиви та експресиви) через усі типи висловлень (розповідні, питальні, спонукальні). Для цих мовленнєвих актів характерний різний ступінь іллокутивної сили, емоційна забарвленість, актуалізація че-

рез ментальні та емотивні дієслова, слова модальної семантики та інтенсифікатори-конкретизатори. У дискурсі оповідача тексту *misery lit* домінують репрезентативні (38 %) та експресивні (31 %) мовленнєві акти. Для директивів (17 %) та комісивів (14 %) характерна менша частотність вживання, проте вони мають важливе смислове навантаження текстів неоганру *misery lit*» (Bekhta-Hamanchuk, 2017, p. 16). У псевдоавтобіографічних романах «Угамуйте мене» М.Дж. Гайленд і «Дивний випадок із собакою вночі» М. Геддона переважають директиви й комісиви, натомість значно зменшено емоційну забарвленість через емотивні дієслова. У мовленні Джона в «Угамуйте переважають репрезентивні комунікативні акти, у Кристофера в «Дивному випадку...» експресивні мовленнєві акти ще більшою мірою мінімізовані.

«Чому мені не можна дивитися на тебе?

– Бо тобі вже одинадцять. Ти вже не дитина. <...>

– Я ж просто дивився, – кажу я.

Я хочу сказати, що немає нічого дитинного в тому, щоб дивитися на речі, але моє тіло дрижить під вагою її рук, і сам я надто тремчу, щоб говорити.

– Чому? – запитує вона. – Ну чому ти весь час так мене розглядаєш? <...>

– Я не знаю, чому. Мені це просто подобається, – кажу я.

– Мабуть, тобі треба позбутися цієї звички.

– Чому?

– Бо це дратує. Людина не може розслабитися, коли ти отак її розглядаєш.

– Пробач, – кажу я» (Hailend 2008: 6).

Висновки

Підтверджено результати досліджень вітчизняних науковців щодо репрезентації в текстах сучасної британської літератури комунікативних інтенцій текстового адресанта, що передбачає посилену увагу британських письменників до нарративних стратегій, які наближають художню літературу до «літератури факту», посилюючи в текстах комунікативно-прагматичний і антропологічний аспекти. У такому разі романи, написані у формі щоденників чи з ключовою роллю нотаток, наближаються до псевдоавтобіографій, у яких зображення реального компоненту має особливу епістемологічну й антропологічну значущість, вияскравлюючи мислення персонажа із синдромом Асперґера як *Іншого*, котрий має особливе світорозуміння. Увага до реального в дискурсі британського постпостмодерністського роману посилює стирання межі між фікційним (уявним) і справжнім, створюючи ефект життєподібності й сприяючи «глибокому зануренню» реципієнта у сконструйований художній світ задля розуміння *Іншого* (зокрема *Іншого як хворого*) в антропологічних параметрах.

Кристофер шукає в житті смисли й оприявнює нове знання. Юнак із синдромом Асперґера виявляє нову філософію екзистенціалізму й постає прикладом нового гуманізму некласичного типу, важливим чинником якої є принцип інтенційності та пошук смислів, нехай і через трагічне переживання дійсності в момент апофеозу від зіткнення з нею. Натомість письменники критикують концепцію життя як задоволення й розваги, оскільки

така стратегія призводить у результаті до заміщення справжньої дійсності тотально фіктивною реальністю, позбавленою смислів.

Список літератури

- Akker, van den R., Gibbons A., Vermeulen T. (eds.). *Metamodernism: Historicity, Affect, and Depth after Postmodernism*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2017. 260 p. (English)
- Бандровська О. Модернізм між минулим і майбутнім: антропологічний дискурс англійського роману: монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 444 с.
- Бехта-Гаманчук М. П. Комунікативні інтенції наратора у британській художній літературі початку ХХІ ст. – дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – германські мови. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2017. 243 с.
- Дуркалевич В. В. У пошуках наративної ідентичності: індивідуальний міф у творах Івана Франка, Анджея Хцюка і Бруно Шульца. Дрогобич: Коло, 2015. 366 с.
- Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник: пер. с англ. и нем.; общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева. М.: Прогресс, 1990. 368 с.
- Gibbons, A. *Altermodernist fiction* // *The Routledge Companion to Experimental Literature* / Bray J., Gibbons A., McHale B. (eds.). London, New York: Routledge, 2012. P. 238-252.
- Haddon, M. *The Curious Incident of the Dog in the Night-Time*. London: Vintage, 2004. 226 p.
- Гайленд М. Дж. Угомони мене; [пер. с англ. В. Дмитрук]. Львів: Кальварія, 2008. 248 с.
- Hepburn, C. *The Contemporary British Novel Since 2000*. February 20, 2017 / Carla Hepburn – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eupublishingblog.com/2017/02/20/contemporary-british-novel-since-2000>
- Мак'юен І. Суббота ; [пер. с англ. В. Дмитрук]. Львів: Кальварія, 2007. 256 с.
- The contemporary British novel since 2000*; edited by James Acheson. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017. 214 p.
- The Routledge companion to twenty-first century literary fiction*; edited by Daniel O'Gorman and Robert Eaglestone. London-New York: Routledge, 2018. 474 p.

References

- Akker, van den R., Gibbons, A., Vermeulen, T. (2017). *Metamodernism: Historicity, Affect, and Depth after Postmodernism*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Bandrovskya, O. (2014). *Modernizm mizh mynulym i maibutnim: antropohichnyi dyskurs anhliskoho romanu: monohrafiia*. Lviv : LNU imeni Ivana Franka.
- Bekhta-Hamanchuk, M. P. (2017). *Komunikatyvni intentsii naratora u brytanskii khudozhnii literaturi pochatku XXI st.: dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet*.
- Durkalevych, V. V. (2015). *U poshukakh naratyvnoi identychnosti: indyvidualnyi mif u tvorakh Ivana Franka, Andzheia Khtsiuka i Bruno Shultsa*. Drohobych: Kolo.
- Frankl, V. (1990). *Chelovek v poiskakh smysla: Sbornik: obshch. red. L.Ya. Gozmana i D.A. Leonteva*. Moscow: Progress.
- Gibbons, A. (2012). *Altermodernist fiction* // *The Routledge Companion to Experimental Literature* / Bray J., Gibbons A., McHale B. (eds.). London, New York: Routledg, 238-252.
- Haddon, M. (2004). *The Curious Incident of the Dog in the Night-Time*. London: Vintage.
- Hailand, M. Dzh. (2008). *Uhomony menia*. Lviv: Kalvaryia.
- Hepburn, C. (2017). *The Contemporary British Novel Since 2000*: <http://eupublishingblog.com/2017/02/20/contemporary-british-novel-since-2000>
- Makiuen, I. (2007). *Subbota*. Lviv: Kalvaryia.
- Mitchell, D. (2004). *Cloud Atlas*. London: Random House.
- The contemporary British novel since 2000* (2017): edited by James Acheson. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- The Routledge companion to twenty-first century literary fiction* (2018): edited by Daniel O'Gorman and Robert Eaglestone. London-New York: Routledge.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2019 р.